

УДК 81.367

Jakub Banasiak
(Warszawa, Polska)

Procesy kondensacji treści na przykładzie formalizacji argumentu przyczynowego

У статті йдеться про два типи конденсації причинового аргумента в польській та болгарській мовах у реченнях, базованих на прийменниках. Особливу увагу звернено на можливість інкорпорації змісту аргументу в абстрактні назви, які постають у процесі номінування та пов'язані з анафоризацією пропозиційного аргумента конструкцій, базованих на прийменниках. Для болгарської мови додатково відзначено можливість компресії речення в підрядній позиції до статусу морфеми (форми артикля в болгарській мові, поєднаного з частиною-номеном у складеному прийменнику).

Ключові слова: анафоризація, болгарська мова, каузативність, номіналізація, польська мова, прийменник.

Za zdanie wyrażające relację przyczynowo-skutkową uznaję zdania, które można parafrazować przy użyciu czasownika pol. *spowodować* bułg. *предизвика*. Predykat wyrażający czystą kauzację jest zatem definicyjnie momentalny, mimo różnorodności kategoryjnej jego wykładników (czasowniki, przyimki, spójniki). W niniejszym opracowaniu badaniem objęte zostaną jedynie takie wyrażenia predykatywne, które dopuszczają procesy kondensacji treści typu nominalizacyjnego tylko w pozycji przyczynowej, tj. przyimki i przyimki złożone. Mimo że opracowanie ma charakter prymarnie składniowy, należy podkreślić, że szereg procesów, które zostaną omówione zawiera komponent słowotwórczy (por. niżej).

Zdanie wyrażające relację przyczynowo-skutkową składa się w planie semantycznym z predykatu kauzatywnego i dwóch nieprzedmiotowych pozycji argumentowych [1, s. 369]. Warto przypisać im pewnego rodzaju semantyczne etykiety, ponieważ mogą występować w różnych pozycjach syntaktycznych przy danym wyrażeniu predykatywnym. Podejście takie nawiązuje do teorii typów przedmiotowych pozycji

predykatowo-argumentowych M. Korytkowskiej [4]. Pozycja przyczynowa (p_{Caus}) poprzedza na osi czasu pozycję skutkową (p_{Eff}). Wyrażenia predykatywne typu werbalnego można podzielić w oparciu o to, która z pozycji jest realizowana przez frazę podmiotową. W niniejszym opracowaniu skupię się jednak na przyimkowych wyrażeniach predykatywnych, ponieważ dopuszczają one najszersze spektrum procesów kondensacyjnych w pozycji p_{Caus} .

Wyprzedzając nieco tok rozumowania objęte badaniem jednostki można podzielić w oparciu o ilość przekształceń jakie dopuszczają na dwie zasadnicze grupy. Grupa pierwsza wymaga realizacji argumentu przyczynowego w pozycji syntaktycznej otwartej dla wyrażenia argumentowego przyczynowego. Grupa druga dopuszcza brak dyskretnego wykładnika w tej pozycji syntaktycznej. Obie grupy prezentują poniższe tabele.

Tabela 1. Przyimki proste (w tym formy skostniałe) i złożone z nomen nazwą skutku

język bułgarski	język polski
<i>благодарение</i>	<i>dzięki</i>
<i>в резултат</i>	<i>na</i>
<i>вследствие</i>	<i>na skutek</i>
<i>заради</i>	<i>przez</i>
<i>от</i>	<i>w konsekwencji</i>
<i>по</i>	<i>w następstwie</i>
<i>поради</i>	<i>wobec</i>
	<i>w efekcie</i>
	<i>wskutek</i>
	<i>skutkiem</i>

Tabela 2. Przyimki złożone dopuszczające dodanie do nomen (przeważnie nazwy przyczyny) modyfikatorów adnominalnych

język bułgarski	język polski
<i>по повод</i>	<i>przez wzgląd</i>
<i>по причина</i>	<i>za przyczyną</i>
<i>по случай</i>	<i>z powodu</i>
	<i>z przyczyny</i>
	<i>ze względu</i>

Klasyczna nominalizacja pozwala na relatywnie najpełniejszą realizację komponentów wyjściowej struktury zdaniowej. Treść predykatywna z argumentu propozycjonalnego jest realizowana przez nomen abstractum, argumenty przedmiotowe przez frazy w pozycji adnominalnej. Jeśli propozycja zależna jest stosunkowo prosta semantycznie możliwe jest użycie absolutne nomen abstractum. Argument przedmiotowy jest wówczas pozbawiony dyskretnego wykładnika, ale jego wartość pozostaje wyznaczona na poziomie całego zdania na mocy koreferencyjności, por.:

pol.:

1. *Z lenistwa* zwyczajnie nie chciało mi się szukać w Sieci jak to zrobić.

2. *Ja miałam obsuwę, rok z powodu głupoty.*
3. *18-latek przez głupotę zmarnował sobie życie.*

bulg.:

4. *Пропих се от глупост и страх.*
5. *Постигнал съм много успехи като спортист в резултат на упоритост и амбиция.*

Jeśli argument przedmiotowy jest realizowany powierzchwniowo, to w języku bułgarskim centrum frazy efektu nominalizacji towarzyszy rodzajnik, por.:

pol.:

6. *Z przyczyny mojej głupoty doszło do tragedii.*
7. *Dobrze ci się wie, dzięki twoim zdolnościom przystosowania się do okoliczności.*
8. *Z powodu swej lekkomyślności i łakomstwa przestał istnieć jako istota żywa.*

bulg.:

9. *Приели доброволно исяма поради умността си през 16 в.*
10. *Поради мързеливостта ми това ми отне 8 години.*
11. *В резултат на упоритостта им при разкопките там били открити останки от римска казарма.*

Czystej nominalizacji mogą towarzyszyć również procesy związane z inkorporacją jednej z pozycji argumentowych w strukturę derywatu syntaktycznego. Wbudowana pozycja nie jest wówczas realizowana w sposób dyskretny. Konstrukcje tego rodzaju opisywała m.in. H.Ф. Клименко [2, s. 339-348]. Trzeba zauważyć, że w niektórych wypadkach można interpretować je jako kondensację całego zdania w pozycji zależnej do postaci wyrazu. Dzieje się tak wówczas, gdy inkorporowana pozycja argumentowa jest jedyną jaką występuje w danej propozycji. Treść składnika predykatywnego zawiera wówczas w swoim znaczeniu sens egzystencjalny, por. np.:

pol.:

12. *Antropocen nastał w rezultacie antropogenezy.*

bulg.:

13. *Поради антропогенезата страдат милиарди животни.*

W jednym z języków nieraz brak paralelnych leksemów z wbudowaną frazą argumentową, por. np.

bulg.:

14. *Временно спират руските доставки на петрол за Китай поради земетресение.*

vs pol.:

15. *Z powodu trzęsienia ziemi Nintendo przekłada dzisiejszą konferencję.*

W bardziej złożonych propozycjach zależnych niewbudowana pozycja argumentowa jest nieraz realizowana powierzchwniowo, choć nie jest to obligatoryjne (zwłaszcza, jeśli jej wartość jest wyznaczona na poziomie zdania), por.:

pol.:

16. *Z powodu bogobójstwa Izrael jest przeklęty (...).*

bulg.:

17. *Поради бащаубийството извършено от Иван всички много страдат.*

Nominalna charakterystyka kategorialna fraz efektów nominalizacji umożliwia ich rozbudowę przez modyfikatory w pozycji przyrzeczownikowej. Na szczególną uwagę zasługują tu wyrażenia lokalizujące propozycję na osi czasu (w tym liczebniki porządkowe) oraz przymiotnik pol.: *jedyny*; bułg. единствен(ият), roś.:

pol.:

18. *Wskutek jedynego błędu popełnionego przez organizatorów w ostatniej kolejce rozgrywek fazy grupowej w grupie „C”, w której występowali torunianie, zmierzyły się reprezentacje UAM Poznań i Politechniki Poznańskiej.*

19. *Zapamiętamy to spotkanie także z powodu jedynego gola, zdobytego przez Set-łę ręką!*

20. *Skutkiem wczorajszej nocnej dyskusji natknąłem się na precyzyjniejsze określenie niż : *anatomia mistyczna => fizjologia mistyczna* i taką kategorię zamierzam utworzyć.*

21. *Dzięki dzisiejszej debacie i środowemu głosowaniu wyznaczamy kierunek.*

bułg.:

22. *Плановете ѝ за величие в ММА света, Холивуд и прочее са „задраскани“ поради единствената загуба в резюмето ѝ.*

23. *Илиян е починал на място, вследствие на един-единствен удар в областта на гръдния кош.*

24. *Скандал избухна в Италия заради вчерашното отлагане на двубоя от Шампионската лига между Галатасарай и Ювентус.*

25. *А вследствие на днешната глобална икономическа криза и тази страна бе обхваната от рецесия.*

Do zjawisk typu nominalizacyjnego zalicza się również procesy pronominalizacji/prosentencjalizacji. W pewnym uproszczeniu będą one traktowane tutaj wspólnie. Tym, co w istotny sposób odróżnia je od klasycznych nominalizacji jest ich niesamodzielnosc semantyczna. Do odczytania ich wartości konieczna jest kooperacja z kontekstem. Najczęściej występuje anafora rozumiana jako relacja „która wiąże ze sobą dwa wyrażenia: anaforyzowane i anaforyczne, występujące bądź w tym samym zdaniu, bądź w różnych zdaniach należących do jednego wypowiedzenia wielozdaniowego, określanego jako tekst spójny” [6, s. 41].

pol.:

26. *Dzięki temu OFE nie będą zwiększać długu państwa.*

27. *Na skutek tego sprężyna wydłużyła się o 0,5 cm.*

28. *Rozboliła mnie od tego głowa.*

29. *Przez to staliśmy się uczestnikami tego seansu nienawiści.*

30. *Właśnie przez wzgląd na to – ktoś postanowił udawać, że tam cmentarza nie ma; trudno wszak mieszkać mając pod oknami cmentarz.*

31. *W następstwie tego powstał specyficzny mikroklimat (ustrój) termiczny powietrza nad zbiornikiem i w jego otoczeniu.*

32. *Wobec tego trzeba gnać do dealera po Street Tripla za 29.900 zł + pakiet stylizacyjny o wartości 1800 zł.*

Wskutek tego w XIX wieku rozwój sztuki odbywa się skokami.

33. *Za przyczyną tego* czytelnik poznaje bohaterów i zdarzenia fragmentarycznie, zależnie od toku myśli Wiktora.

34. *Właśnie z powodu tego* Jezus stał się nosicielem grzechu za nas (...)

35. *Z racji tego* dostałam skierowanie do pulmonologa (...)

36. *Między innymi ze względu na to* postanowił ostatniego lata przeprowadzić się do Barcelony z Florydy w USA, gdzie przez dłuższy czas rezydował.

bulg.:

37. *Благодарение на това* Сърбия получава финансова помощ от Европейския съюз.

38. *В резултат на това*, на мрежовите оператори може да бъдат начислени до €1 милион

39. *Вследствие на това* и асансьорите са ръждясали.

40. *Заради това* България обича Григор.

41. *По повод на това* беше организиран елегантен коктейл, на който при съставаха повече от 100 гости.

42. *По причина на това* много бежанци са принудени да отричат политическата си принадлежност и да кроят политическата си дейност.

43. *Поради това* сърцето ми трепери и се измества от мястото си.

Niektóre przyimki złożone z rzeczownikiem (najczęściej nazwą przyczyny) jako swoim składnikiem zachowują potencję nomen do przyjmowania wyrażen adnominalnych. Syntaktyczna pozycja przyczynowa (otwarta przy przyimku) pozostaje wówczas nieraz pusta, a jedynym sygnałem anaforyzacji jest forma zaimka wskazującego zespolona z nomen w przyimku złożonym, por.:

pol.:

44. *To właśnie przez ten* względ, zdecydowałem się na tę potyczkę.

45. *I właśnie za tą przyczyną* szóstego sierpnia 1915 roku Niemcy postanowili zaatakować twierdzę za pomocą gazów bojowych.

46. *Z tego* względu nadchodzący rok dla Japonii może okazać się jednym z trudniejszych w trwającym obecnie dziesięcioleciu.

47. *Z tej* racji trzeba podkreślić, że notebooki stanowią przyszłość informatyczną w polskich domach

48. *Z tego* powodu pojechał kiedyś do agencji towarzyskiej.

bulg.:

49. *По този повод* се състоя церемония пред Паметника на Незнайния воин в София.

50. *По тази причина* и от Комисията предполагат, че причината за намаляване на доставките е техническа,

51. *По този случай* на 5 март се състоя Интерпарламентарна сесия, ръководена от Комисията по права на жените и равнопоставеност на половете и Комисията за култура и образование и с участието на парламентаристи от ЕП и националните парламенти на страните членки.

Skrajnym przejawem kondensacji treści jest przekształcenie polegające na zredukowaniu anaforyzowanej propozycji do postaci morfemu (ściślej rodzajnika bułgarskiego). Zjawisko to nie było dotychczas opisywane w literaturze przedmiotu. Wydaje się,

że przeczy ono sądowi, że rodzajnik określony nie wyraża propozycji [5, s. 53]. Jest to (rzecz jasna) funkcja bardzo nietypowa, ale tym bardziej godna odnotowania.

bułg.:

52. *По причината, изтъкната по-горе, се стареа да не оценява качества на служителите (...).*

53. *По случая ще бъдат взети мерки, колегата 183 ще бъде проверен.*

54. *По поводъ (...) Лукарски каза, че мястото не го удовлетворява, защото всеки иска да е по-напред.*

55. *По поводъ Бойко Борисов се чу с премиера Рахой и шефа на Европол.*

56. *По поводъ стегнахме старата ни пейка пред Информационно бюро на Европейския парламент за България – нека е по-хубава и по-здрава!*

57. *Водачът на АТАКА Волен Сидеров заяви по поводъ, че Апостола живее във всеки един честен български патриот.*

58. *Пред Клуб Z обвинител № 1 Сотир Цацаров каза по поводъ, че гарантира, че при това ръководство на прокуратурата спрямо разследващия магистрат (столичното следствие е подчинено на СГП, б.р.) не са прилагани СРС.*

Przedstawiona pokrótce charakterystyka procesów kondensacji treści nie wyczerpuje wszystkich dopuszczalnych typów przekształceń składniowych. Ukazuje jednak dwa przeciwstawne bieguny. W pierwszym znaczenie propozycji zależnej pozostaje wyrażone na poziomie zdania. Prócz eksplikowania treści predykatywnej przez nomen abstractum możliwa jest również inkorporacja pozycji argumentowej w strukturę leksemu. Efektem tych procesów jest kompresja całego zdania w pozycji implikowanej do postaci wyrazu. Drugim biegunem przekształceń składniowych są różnego typu transformy związane z anaforyzacją pozycji argumentowej. Ich skrajnym przejawem jest skondensowanie propozycji anaforyzowanej do postaci morfemu (rodzajnika bułgarskiego zespolonego z członem nominalnym w przyimku złożonym).

LITERATURA

1. Kiklevič A.K., & Korytkowska M. (Red.). Podstawowe struktury zdaniowe współczesnych języków słowiańskich: białoruski, bułgarski, polski. – Olsztyn, Centrum Badań Europy Wschodniej Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, 2010. – 448 s.

2. Клименко Н.Ф. Вибрані праці. – К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2013. – 400 с.

3. Korytkowska, M., Małdziewa W. Od zdania złożonego do zdania pojedynczego: Nominalizacja argumentu propozycyjnego w języku polskim i bułgarskim. – Toruń, Wydaw. Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2002. – 335 s.

4. Korytkowska, M. Typy pozycji predykatowo-argumentowych. Warszawa, Omnitech Press, 1992. – 334 s.

5. Lambrecht, K. Information Structure and Sentence Form: Topic, Focus, and the Mental Representations of Discourse Referents. – Cambridge : Cambridge University Press. 1996. – 408 s.

6. Polański, K., & Jurkowski, M. [et al.] (Red.). Encyklopedia językoznawstwa ogólnego (Wyd. 2 popr. i uzupełn.). – Wrocław : Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1999. – 731 s.

Banasiak Jakub

Semantic condensation processes on the basis of causal argument formalization

The paper discusses two types of condensation of the causal argument in Polish and Bulgarian in sentences constituted by prepositions. Special attention is paid to the possibility of argument incorporation into abstract nouns created in nominalization processes and anaphora related pronoun formations. Additionally, in Bulgarian I outlined the possibility of compression of a clause to the form of a morpheme (the Bulgarian article added to the nominal part of a complex preposition).

Keywords: *nominalization, preposition, causativity, anaphorization, Polish language, Bulgarian language*